

Liviu GROZA

Universitatea din București, România

DESPRE TERMINOLOGIILE ȘTIINȚIFICE DIN PERSPECTIVA FRAZEOLOGIEI

Terminologiile reprezintă, într-o accepție destul de larg răspândită astăzi, limbajele de specialitate ale diverselor domenii de activitate ale cunoașterii umane, ansambluri de termeni sau de cuvinte specializate caracterizate „prin univocitate, nonambiguitate și relații lexico semantice proprii” [1].

Constituirea terminologiei ca știință interdisciplinară a impus și cercetarea corpusurilor de termeni specifici diferitelor domenii de activitate. S-a putut constata cu ușurință că în orice nomenclatură există, alături de termenii simpli, numeroși termeni complecși monoreferențiali, care denumesc în mod precis și univoc noțiuni ale domeniilor respective [2]. Astfel, terminologiile au intrat și în atenția frazeologiei înțeleasă, printre altele, ca studiul îmbinărilor de cuvinte specifice unei limbi, unui scriitor sau unui domeniu [3]. Lainé et all. (1992), p. 5 consideră că se poate vorbi de o frazeologie a limbajelor de specialitate (LS) având în vedere următoarele definiții:

„Nous définissons *phraséologie LS* comme: ensemble des collocations à commutabilité restreinte, comprenant les unités terminologiques propres à un ou à plusieurs domaines de spécialité, et reflétant les habitudes langagières de leur communauté professionnelle. Le sens second de la *phraséologie* est: discipline qui étudie les collocations LS. *Collocation* signifie ici apparition ensemble ou cooccurrence usuelle de certains éléments (p.ex. noms, verbes, adjectifs, adverbes, syntagmes) dans une phrase. *Commutabilité* restreinte veut dire possibilité limitée de remplacement, solidarité qui peut aboutir au figement, et prévisibilité partielle de la cooccurrence.”

Colocațiile terminologice, sau unitățile frazeologice cu valoare terminologică sunt constituite dintr-un centru sau nucleu terminologic, de obicei el însuși un termen aparținând unui domeniu anume, care determină într-o anumită măsură asocierea unor colocatori. La prima vedere, colocațiile terminologice nu diferă de colocațiile uzuale. Centrul sau nucleul *acid* poate selecta numeroși colocatori realizând colocații terminologice de felul: *acid sulfuric, acid clorhidric, acid azotic, acid fosforic, acid sulfuros, acid linoleic* etc. În română, ca și în alte limbi romanice, cuvântul *apă* apare în mod frecvent în combinații sau colocații uzuale specifice: *apă carbogazoasă, apă grea, apă menajeră, apă minerală, apă plată, apă potabilă, apă reziduală, apă sfințită, apă stătută* etc.

Se poate face observația că în cazul denumirilor de acizi nomenclatura este mai precisă și dezvoltă în mod sistematic paradigme. Acizii sunt substanțe în a căror structură intră, pe lângă atomi ai nemetalelor, unul sau mai mulți atomi de hidrogen, care pot fi substituiți cu atomi de metal, dând naștere la săruri. În funcție de substituirile atomilor de hidrogen cu un anumit nemetal se obțin și denumirile acizilor respectivi: *hidracizii* se formează de la numele nemetalului la care se adaugă sufixul *-hidric (acid clorhidric)*, *oxiacizii* se formează de la numele nemetalului la care se adaugă sufixul *-os*, pentru nemetalele cu valență inferioară (*acid sulfuros*) sau sufixul *-ic*, pentru nemetalele care au valență maximă (*acid fosforic*). Acest tip de nomenclatură este foarte sistematic, dar nu pare să fie caracteristic absolut tuturor tipurilor de terminologii științifice. *Apă grea* (cf. *apă tare*, denumirea populară a *acidului azotic*), deși pare o colocație uzuală se înscrie totuși în terminologia fizicii termonucleare, deoarece denumește *deuteriul* „izotop al hidrogenului, folosit drept combustibil termonuclear în reactoarele nucleare”.

Se pare că ceea ce conferă satutul de unitate terminologică unei asocieri de cuvinte nu este neapărat modul în care aceasta se constituie, similar cu cel al cologațiilor uzuale sau ale limbii comune care au, de asemenea, un centru și unul sau mai mulți determinanți, ci referința la un concept delimitat într-un anumit domeniu de activitate. Pentru un nespecialist o sintagmă formată din termeni ai unui domeniu anume nu este percepută neapărat ca o unitate terminologică, ci mai degrabă ca o actualizare contextuală a acestora. Portelance (1989) a comparat sintagme uzuale ale limbii comune, de felul fr. *un individu présumé innocent*, cu sintagme sau cologații terminologice similare din domeniul fizicii (electricitate), fr. *courant présumé établi*, *courant présumé coupé*, *courant présumé symétrique*. Cele două tipuri de sintagme, chiar dacă au structuri foarte asemănătoare, nu pot fi supuse aceluiaș tip de analiză. Pentru cologațiile terminologice este utilă analiza în constituenți imediați determinați de pertinența terminologică:

„Le courant n'est pas présumé ... symétrique, il est +[présumé] et + [symétrique]. Et si on devait donner un ordre de formations aux termes, l'existence de la série nous amène à poser la formation de *courant présumé* comme précédant celle de *courant présumé symétrique*. On peut appeler ce type d'analyse: analyse en constituants immédiats déterminés par pertinence terminologique [...]”[4]

Observații similare a făcut și Phal (1964) arătând că în cazul unei serii terminologice din fizică se poate vorbi de un cumul de concepte sau de noțiuni. Fr. *le coefficient d'absorption totale linéaire* este format din următorii termeni: *le coefficient +le coefficient linéaire +le coefficient d'absorption totale*. În plus, autorul citat consideră că mai ales frecvența ocurențelor face ca un grup de cuvinte să fie considerat ca neanalizabil.

Combinând cele două criterii, cel al referinței de natură terminologică și cel al frecvenței, se poate obține o modalitate eficientă de identificare a sintagmelor terminologice. În plus, în fiecare limbă se poate observa o zonă de intersecție a experienței de specialitate cu experiența comună (vezi, de exemplu, denumirile aproape uzuale de felul *cititor de card*, *terminal electronic*, *mandat electronic*, *semnătură electronică* etc.). Din această perspectivă, dicționarele explicative, printre care și DEX₂, sunt, într-un anumit fel, obligate să înregistreze o serie de cologații terminologice a căror frecvență este relativ mare, iar referința la un concept specializat este evidentă. Indicarea domeniului și recunoașterea statutului de „sintagmă (terminologică)” se fac însă după criteriul prea puțin precise sau precizabile. În DEX₂, s.v. *spintariscop* se face precizarea „fiz.” (fizică) „instrument folosit pentru a observa scânteierile produse de unele particule emise de o anumită sursă”, în schimb s.v. *spectrograf* „instrument pentru înregistrarea prin fotografiere a spectrului luminii” această precizare lipsește, dar apare în schimb indicația „în sintagma” *spectrograf de masă* „instalație pentru determinarea și izolarea izotopilor unei substanțe”. Semnul ◊, așa cum se precizează în DEX₂, p. 8, „[...] în interiorul unui articol indică unitățile frazeologice (locuțiuni, expresii, compuse etc.) subordonate unui sens principal [...]”, însă folosirea acestuia este destul de imprecisă, mai ales când este vorba de unități frazeologice terminologice. În dicționarul amintit, s.v. *lentilă* sunt înregistrate două asemenea unități frazeologice: *lentilă de contact* „lentilă fină, aplicată direct pe globul ocular în dreptul irisului, pentru corectarea vederii” și *lentilă electronică* „dispozitiv care produce un câmp electric sau magnetic de o anumită configurație și simetrie, astfel încât să poată modifica traiectoriile electronilor”. Pentru prima construcție se folosește semnul ◊, iar pentru a doua se face precizarea „în sintagma”. Alteori, tot în DEX₂, această precizare este însoțită și de indicarea domeniului respectiv. De exemplu, s.v. *cordon*: (Geogr.: în sintagma) *cordon litoral* „fâșie de uscat care desparte o lagună sau un liman de mare: săgeată litorală, perisip.”

În concluzie recunoașterea statutului de unitate frazeologică terminologică, cologație terminologică sau de sintagmă terminologică este absolut necesară pentru o descriere coerentă a lexicului actual, ceea ce presupune indicarea domeniului respectiv (fizică, chimie, medicină, matematică etc.), dar și precizarea eventualelor sensuri nou adăugate, determinate de răspândirea în limba comună a acestor cologații (vezi situația unor cologații din domeniul medicinei de felul *cordoan sanitar*, *focar de infecție*, *coloană vertebrală* etc.). Adăugarea unui sens nou, care nu mai are valoare terminologică, presupune o anumită tendință către arbitrar și pierderea motivației inițiale. Astfel, în cazul folosirii cologației *coloană vertebrală* cu sensul „element principal, esențial al unui întreg” cologațivul *vertebral* nu se mai justifică în raport cu centrul *coloană* [5].

NOTE

- [1] Angela Bidu-Vrănceanu (coord.) (2000), p. 64. Vezi și Guy Rondeau (1984), p. 11 unde se exprimă aceeași idee: „[...]le domaine de la terminologie sont les vocabulaires de spécialité.” Pentru abordarea frazeologiei din perspectivă terminologică, vezi Lainé (1993).
- [2] Vezi, în acest sens, observațiile făcute de Portelance (1991), p. 69: „Dans une nomenclature, le phénomène des séries explique les statistiques sur la saturation du vocabulaire: en faisant une projection sur ces chiffres, on peut affirmer que si l'on devait nommer une nouvelle notion dans un domaine technoscientifique, il y a de fortes probabilités pour que le nouveau terme soit un syntagme et qu'au moins un des constituants soit déjà présent dans le vocabulaire de la nomenclature du domaine.”
- [3] TLF s.v. *phraséologie*.
- [4] Portelance (1989), p. 401.
- [5] Pentru problema determinologizării, vezi Bidu-Vrănceanu (1995) și Rey (1973), p. 98 și urm.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.) (2000). *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (1995). „Dinamica vocabularului românesc după 1989. sensuri deviate ale termenilor științifici”, în *Limbă și literatură*, vol. I, p. 38 - 44.
- Lainé et all. (Silvia Pavel & Monique Boileau) (1992). „La phraséologie - Nouvelle dimension de la recherche terminologique. Travaux du module canadien du Rint”, în *L'actualité terminologique*, vol. 25, nr.3, p. 5 - 9.
- Lainé, Claude (1993). „Une approche terminologique de la phraséologie”, în *L'actualité terminologique*, vol. 26, nr. 2, p. 14 - 16.
- Phal, André (1964). „Les groupes de mots”, în *Chaiers de lexicologie*, IV, nr. 1, p. 45 - 60.
- Portelance, Christine (1989). „Syntagmes et paradigmes”, în *Meta*, vol. 34, nr.3, p. 398 - 404.
- Portelance, Christine (1991). „Fondements linguistiques de la terminologie”, în *Meta*, vol 36, nr. 1, p. 64 - 70.
- Rey, Alain (1973). „La phraséologie et son image dans les dictionnaires de l'âge classique”, în *Travaux de linguistique et de littérature*, XI, nr.1, p. 97 - 107.
- Rondeau, Guy (1984). *Introduction à la terminologie*, Gaëtan Morin éditeur, Quebec.

ABREVIERI

DEX₂ = *Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a*, București, Univers Enciclopedic, 1996.

TLF = *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789 - 1960)*, Paris - Nancy, 1971 ș.u.

RÉSUMÉ

Sur les terminologies scientifiques de la perspective de la phraséologie

Cet article porte sur la nécessité d'identifier le statut d'unité terminologique pour certains syntagmes enregistrés dans les dictionnaires usuels: *spectrograf de masă*, *lentilă electronică*, *lentilă electronică* etc.

Mots-clés: *cologație/sintagmă terminologică, nomenclatură.*